

*Ribtsun J.*

## **CORRECTIONAL-DEVELOPING DIRECTIONS OF TEXTBOOKS ON FINE ARTS**

The article deals with the relevance of the “Fine Arts” textbook. The textbook is designed to work with first-graders with severe speech disorders. The basis of the textbook “Fine Arts” was the author’s concept of art, speech development, training and education of students with severe speech disorders. The textbook is designed for the training program “Fine Arts” (1 class). The article discloses methods of correction and development of speech of schoolboys at lessons of the fine arts. In each part of the lesson is working on the formation and perfection of diction, vocabulary, grammar, and connected speech. Securing pronunciation of sounds occurs during the naming of artistic terminology. Expanding vocabulary is carried out by clarifying the meaning of words. The vocabulary in lessons of the fine arts is enriched with synonyms, antonyms, ambiguous words. Grammar formation occurs during the students’ answers to questions. Students practiced in the right-hand number, gender, case of nouns and adjectives, number, gender and type of verbs. Performing practical tasks is accompanied by commenting connected speech. Thus the integrity of the system is carried out correction of speech disorders by enhancing visual, tactile, auditory and motor analyzers.

**Key words:** first-graders with severe speech disorders; tutorial on the fine arts; correction and developing directions.

УДК 373.3.016:51

## **ПРОЦЕС ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ З ЧИТАННЯ (ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ) В УМОВАХ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ**

**О. Я. Савченко,**

*доктор педагогічних наук, професор,  
дійсний член НАПН України*

У статті проаналізовано процес підручникотворення з предмета читання (літературне читання) упродовж зазначеного періоду; обґрунтовано чотири етапи, які розмежовано відповідно до змін, які відбувалися у законодавчо-нормативній базі функціонування початкової освіти та цілях і завдань освітньої галузі державного стандарту “Мови і літератури”. Розкрито теоретичні засади підручників, створених різними авторами, запропоновано

дидактико-методичні орієнтири аналізу рукописів підручників з літературного читання, який охоплює складники: концептуальні засади, відповідність змісту вимогам програми; процесуальний компонент, апарат орієнтування в змісті підручника; реалізація ілюстративної функції; можливості підручника у підготовці учнів до вивчення української літератури в основній школі.

**Ключові слова:** етапи підручникотворення; літературне читання; дидактико-методичні орієнтири аналізу підручників.

**Постановка проблеми.** Після здобуття державного суверенітету в розвитку української школи відбулися докорінні зміни, пов'язані із розбудовою національної освіти. У новому соціально-економічному контексті у педагогічній науці і практиці утверджуються ідеї національної школи, дитиноцентризму, особистісно зорієнтованої гуманної освіти. Ці пріоритети були визначені у законі “Про освіту”, (1996 р.) “Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI ст.) (1993 р.), “Національній доктрині розвитку освіти” (2002 р.), низці концепцій, які стосувались оновлення змісту шкільної освіти і виховання учнів.

За цей період *визначено*: нову методологію розвитку школи, що ґрунтується на цінностях демократичної держави, інтеграції до європейського освітнього простору; принципово оновлено зміст освіти, особливо гуманітарних предметів, створено три покоління державного стандарту (1997, 2002, 2010 рр.), нові навчальні програми, окреслено методичні підходи і технології їх засвоєння; впроваджуються варіативні підручники; напрацьовано велику кількість навчальної та методичної літератури; діє нова система контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів тощо.

Разом з тим (у контексті теми, яку ми розглядаємо) є низка важливих й досі *нерозв'язаних проблем*, які негативно позначаються на якості *навчання дітей української мови і літератури*:

- лише невелика частина дітей дошкільного віку (через відсутність мережі та високу плату) здобувають належну дошкільну освіту, тому у навчанні грамоти і читання всіх дітей є відповідні труднощі;
- недостатньо розроблена методика диференціація цього процесу;
- досі невідпрацьовано надійну систему якісного відбору рукописів підручників і своєчасного забезпечення ними усіх учнів, а вчителів – програмами і методичною літературою;
- підготовка і перепідготовка вчителів до впровадження нових програм підручників не має випереджувального характеру;
- шкільні бібліотеки, зазвичай, не одержують поповнення фондів дитячої художньої літератури, а більшість класів-кабінетів не мають сучасного обладнання тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема підручникотворення упродовж зазначеного періоду досліджувалася багатьма вченими (Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик, О. В. Джежелей, О. І. Ляшенко, Я. П. Кодлюк, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, О. С. Жосан, О. Н. Хорошковська, Н. Р. Хребтова та ін.). Особливості організації читацької діяльності молодших школярів, якість підручників з літературного читання висвітлювались у працях В. О. Мартиненко, Я. П. Кодлюк, А. І. Мовчун, В. О. Науменко, Г. П. Ткачук, Н. І. Богданець-Білоskalенко та інших. Результати проведених досліджень враховувалися нами у процесі обґрунтування етапів підручникотворення з предмета читання (літературне читання).

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз тенденцій, що стосуються оновлення змісту предмета читання і процесу створення відповідного навчально-методичного забезпечення, дають змогу обґрунтувати етапи розвитку підручникотворення у зазначений період з урахуванням змін, які відбувалися у законодавчо-нормативних документах, у змісті початкової освіти і, відповідно, у підручникотворенні з предмета читання.

**Перший етап (1990–1996 рр. ХХ ст.)** характеризується доопрацюванням чинних на той час “Читанок” на засадах ідеології нової української школи – українознавства, національно-патріотичного виховання. Цей час відзначався активним створенням навчальних посібників для позакласного читання, які видавались у центральних і регіональних видавництвах. Розкриємо ці тенденції.

Проблема оновлення мети і змісту початкової освіти активно обговорювалася на сторінках педагогічної преси з початку 1990-х рр. [1]. У 1992 р. було опубліковано оновлені програми для початкової школи. Стосовно предмета читання зазначено необхідність відображення у колі читання українознавчих засад, народознавчого матеріалу, врахування художньо-естетичного, ідейно-тематичного та жанрового принципів; зменшення кількості перекладних творів. Наголошено, що читання стає не лише засобом набуття знань, умінь та навичок, а й незамінним чинником формування національної самосвідомості, загальнокультурних цінностей, естетичного, етичного, морального виховання учнів. Певних змін зазнали чинні на той час підручники, які видавались одночасно для 3-річної та 4-річної школи (Н. Ф. Скрипченко, О. Я. Савченко, Н. Й. Волошина). У 1993 р. було опубліковано нову програму з позакласного читання і посібники-хрестоматії з позакласного читання (Н. Ф. Скрипченко, В. О. Мартиненко, Г. П. Ткачук).

Упродовж 1990-х рр. було створено декілька концепцій і авторських програм з мовної освіти для початкової школи.

У законі “Про освіту” (1996) було введено розділ “Державні стандарти в освіті”. На виконання вимог закону в країні розпочалося створення концепцій цілісного підходу до розроблення змісту освітніх галузей, а також авторських програм. Ця робота здійснювалася вперше, у ній брали участь методисти, науковці, вчителі, письменники.

Оригінальних авторських програм з читання, на нашу думку, було три. Зокрема, методистом *О. В. Джежелей* створено програму, яка мала виразні ознаки нового підходу до визначення мети і змісту предмета “Читання” [2]. Провідним авторка вказує принцип розвитку мовлення, який передбачає “свідоме оволодіння дитиною слуханням, говорінням, письмом, з опорою на елементи теорії мови і зразкові тексти, а також оволодіння навичкою читання під час ознайомлення з літературою різних жанрів і колом читання у всьому багатоманітті тематики, видів і форм творів і книжок” [3]. Зміст програми визначено у декількох аспектах: техніка читання, пропедевтичний курс з теорії літератури; повноцінне ознайомлення з колом дитячого читання. Заслуговує на увагу обґрунтування автором змісту читання на трьох рівнях: 1) твори, добре відомі дітям з дошкільного досвіду (призначені для детального вивчення, засвоєння прийомів роботи з текстом); 2) твори, призначені для цього віку як основа літературного читання, де першочерговим є емоційно-образне засвоєння твору як мета, а процес засвоєння змісту відбувається на основі вже сформованих на цей час умінь; 3) твори, вивчення яких передбачається в основній школі, що збагачує читацький досвід, задовольняє індивідуальні потреби.

Пізніше (2001 р.), за наукового керівництва *О. В. Джежелей*, групою викладачів Харківського педагогічного університету було розроблено концепцію варіативних навчальних комплексів для початкової школи “Читання, література, книга у початковій школі”, “Літературне читання у початковій школі”. Їх особливістю авторка визначала практичну спрямованість навчання, що має розвивати мовлення учнів, забезпечувати пріоритетність комунікативної функції мови з урахуванням потреб диференціації та індивідуалізації навчання; знайомства дітей з літературою і книгою в системі історико-літературного процесу.

Упродовж 1990-х рр. письменниками і вчителями було створено нові підручники і хрестоматії з читання.

Письменник *Дмитро Чередниченко* разом із дружиною *Галиною Кирпою*, теж письменницею, (під спільним псевдонімом *Оксана Верес*) уклали чотири читанки для молодших школярів – “Ластівка” (1992), “Біла хата”, “Писанка”, “Зелена неділя” (1993), а також ко-

роткий біографічний довідник авторів творів, що є у цих підручниках. Книги створено за тематично-сезонним принципом на засадах українознавства із широким використанням творів письменників української діаспори. На жаль, вони не були належно ілюстровані, методичного апарату майже не було, їх обсяг перевищував допустимий для учнів початкових класів.

Маємо відзначити цікавий доробок групи учителів із м. Яворіва Львівської області *С. Жовнір-Коструба, Н. Жовнір-Івасько, О. Жовнір*. Ними було розроблено авторську програму “Читання і розвиток мовлення” [4]. Метою читання автори визначили формування першооснов читацької культури школярів, плекання творчості дітей, патріотичного виховання. За програмою були створені впродовж 1995–2000 рр. цікаві, гарно оформлені підручники і навчальні хрестоматії: “Чарівний струмок”, “Золоте джерельце”, “Чиста криниця”, які рекомендовані МОН України для використання у школах як варіативні. У підручниках вміщено біографічні відомості про авторів творів, тематичний словничок, ігровий матеріал.

**Другий етап (1997–2001 рр.).** За цей короткий період у початковій освіті відбулися суттєві зміни. Затвердження першого в історії України *Державного стандарту загальної початкової освіти (1997)* зумовило потребу переосмислення усіх чинників, від яких залежать добір змісту і загалом якість освіти з кожного предмета [5]. У 1999 р. було прийнято Закон України “Про загальну середню освіту”, а у 2001 р. “*Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа)*”.

У контексті цих документів виникла інноваційна ідея розроблення концепцій наскрізного вивчення кожної освітньої галузі впродовж 12-річної школи. Колективом науковців Інституту педагогіки було підготовлено *Концепцію літературної освіти в 12-річній школі* [6] У ній окремим структурним блоком представлено *початкову ланку освіти* (О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко). Зазначені тут концептуальні засади літературної освіти молодших школярів узгоджувалися із загальними цілями шкільної мовно-літературної освіти, із забезпеченням наступності та перспективності між освітніми ланками, урахуванням базових потреб дітей у кожному віковому періоді. У концепції визначено: змістові лінії, принципи відбору кола читання, вимоги до формування і розвитку в учнів навички читання, обсяг літературознавчої пропедевтики (усвідомлення жанрової специфіки творів, смисловий і структурний аналіз, засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення до змісту прочитаного); розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного, формування бібліотечно-бібліографічних, книгознавчих умінь. Цей контур початкової літературної освіти молодших школярів послугував основою для створення у подальшому

нової редакції державного стандарту і навчальної програми з літературного читання.

За законом “По загальну середню освіту” початкова школа стала лише 4-річною, її пріоритетом визначалися: загальнонавчальна, розвивальна, виховна, оздоровча функції, практична спрямованість змісту. Основні освітні результати цього рівня освіти: формування в учнів повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних, фізкультурно-рухових умінь та навичок; узагальнених знань про реальний світ у його зв'язках і залежностях; достатньо розвинені мислення, уява, пам'ять, сенсорні уміння, здатність до творчого самовираження: ставлення до праці, мистецтва, здоров'я; уміння виконувати нескладні творчі завдання [7].

Для початкової школи з читання було розроблено нові програми (О. Я. Савченко, В. О. Мартиненко). Їх реалізацію для 2–4 класів здійснено у двох варіантах підручників. Упродовж 2002–2004 рр. видавалися у двох частинах підручники О. Я. Савченко. У них було реалізовано сім наскрізних змістових ліній; у змісті та методичному апараті забезпечувалася мотиваційна, виховна і розвивальна спрямованість; завдання до текстів характеризувалися особистісною зорієнтованістю, різними рівнями самостійності учнів, заохочували їх до творчості. Зокрема, у підручниках для кожного класу вміщено спеціальний розділ для цілеспрямованого розвитку літературних здібностей учнів “Я хочу сказати своє слово” (2 кл.), “Візьму перо і спробую” (3 кл.), “У кожного є співуча пір'їнка” (4 кл.).

У цей період було створено програму і підручники з читання автора В. О. Науменко, які у той час використовувалися як експериментальні [8]. Аналіз змісту підручників засвідчив, що їх особливістю є спрямованість на літературний розвиток школярів, поступове розгортання перед ними світу літератури: у 2 класі – домінувало читання творів усної народної творчості (скоромовок, загадок, казок) паралельно із авторськими; поезії (пейзажної лірики, сюжетних віршів); прози. У 3 класі здійснювалося поглиблене вивчення жанру казки (українські народні казки, казки народів світу, відомих українських та зарубіжних казкарів), вивчення поетичних творів для дітей, прози. У 4 класі діти читали твори, у яких відображено красу світу (пейзажна лірика, пейзаж у прозових творах), фантастичні та пригодницькі твори. У читанках В. О. Науменко використала метод паралельного читання фольклорних і авторських творів, близьких за темою.

Відбір і розташування художніх творів для читання визначався автором на основі літературознавчого, монографічного, тематично-жанрового, художньо-естетичного принципів. Нетрадиційним

у побудові цього підручника є те, що перед читанням твору учень знайомився із провідним засобом створення художньої виразності поданого вірша (наприклад, метафора, порівняння, епітет, звукопис), із засобом створення поданої казки (чарівні перетворення, три випробування героя тощо). Назви цих засобів винесено у підзаголовок твору, що допомагає дітям досягнути процесуальні елементи літературно-творчої діяльності [9].

**Третій етап (2001–2010 рр.)** характеризується інтенсивним напрацюванням науково-методичного забезпечення методики читання, впровадженням нових програм. Продовжувався процес створення варіативних підручників і авторських програм, які видавалися як у центральних, так і регіональних видавництвах.

За результатами впровадження першого покоління державних стандартів і програм до чинних підручників було внесено зміни. У цей період українські вчені створили низку праць для *дидактико-методичного супроводу оновленої початкової школи*. З-поміж них відзначимо великі за обсягом і повнотою охоплення проблеми методичні посібники для вчителів *“Навчання і виховання в 2 класі”* (2003 р.), *“Навчання і виховання в 3 класі”* (2004 р.), *“Навчання і виховання в 4 класі”* (2005 р.). З методики читання вчителям пропонувалися статті О. Я. Савченко, О. В. Джебелей, А. А. Ємець, В. О. Мартиненко, А. І. Мовчун. Практичним внеском в організацію роботи молодших школярів з дитячою книжкою були випуски серій *“Читаю сам”* (В. О. Мартиненко). Їх використання шляхом застосування методу *читання-розгляду* сприяє вихованню читацької самостійності дітей.

У зазначені роки розпочалися системні дослідження з теорії підручникотворення. Завдяки цілеспрямованій творчій праці Я. П. Кодлюк [10] та її учнів вивчено різні аспекти підручникотворення у початковій освіті, у тому числі і з предмета читання (О. Я. Янченко, Н. Р. Хребтова, З. Є. Беркита та ін.). Ця робота плідно продовжується і нині. Історичний аналіз розвитку підручникотворення з читання здійснила Н. Богданець-Білоskalенко [11].

У науково-методичному забезпеченні літературного розвитку молодших школярів помітний доробок належить А. І. Мовчун, яка опублікувала чимало праць, що надають допомогу вчителям у здійсненні мовленнєвого та літературного розвитку молодших школярів [2], Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцовій [13]

У другому поколінні Державного стандарту загальної початкової освіти (2010 р.) суттєво оновлено її мету, акцентовано на потребах особистісного розвитку молодшого школяра, чітко окреслено коло предметних і ключових компетентностей, які мають бути сформовані у цьому віці [12].

Мету освітньої галузі “Мова і література” визначено таким чином: розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва. Відповідно курс читання, як складник цієї галузі, набув статус літературного, що потім відбилосся у його меті і завданнях, нових назвах змістових ліній. Зокрема, основою структурування програми визначено 6 змістових ліній: коло читання; формування і розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою; робота з інформацією; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

Цей державний стандарт слугував основою розроблення типової програми, за якою здійснювалася підготовка варіативних програм і підручників. Особливістю програми є визначення двох структурних компонентів: зміст навчального матеріалу і державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У 2004/2005 н.р. в окремих областях уперше було здійснено моніторинг якості початкової освіти на комплексному тесті, який давав змогу перевірити сформованість умінь дітей читати і розуміти новий текст, застосовувати знання в нових ситуаціях, близьких до життєвого досвіду. З’ясувалося, що попри значущість цих умінь, чимало випускників початкової школи не вміють “вичерпувати” смисли з прочитаного, встановлювати зв’язки між частинами тексту, між причиною і наслідком, між знаннями, засвоєними на різних уроках (наприклад, читання, природознавства і “Я у світі”). У цьому контексті очевиднішою постала проблема формування в учнів засобами читацької діяльності *ключових компетентностей: уміння вчитися, комунікативної, громадянської*. Цей аспект було враховано надалі у розробленні другого покоління Державного стандарту, програми і підручників з літературного читання.

**Четвертий етап підручникотворення (2011–2015 рр.)** відзначається декількома особливостями.

Функціонування оновленого державного стандарту і програм було доповнено оновленими *критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної початкової освіти відповідно до вимог упровадження компетентнісного підходу*.

Підручники з літературного читання для кожного класу почали видаватися в одній частині, що МОН України мотивувало необхідністю економії коштів, хоча в програмі, кількість годин не змінювалася. Це значно звузило можливості належного відображення у підручнику кола тем і авторів, рекомендованих програмою, і зумовило збільшення одиниць навчального комплекту за рахунок посібників,



які розширюють читацький простір молодшого школяра і методичний апарат книги. Відзначимо, що до одного чинного підручника ринок пропонує зараз декілька додаткових посібників, які видаються різними видавництвами і мають різний навчальний потенціал. Ми погоджуємося з Я. П. Кодлюк, що в умовах широкої варіативності підручників і навчальних посібників необхідно здійснити їх описовий порівняльний аналіз, експериментально з'ясувати ефективність зв'язку підручників з іншими елементами навчально-методичного комплексу. На жаль, таких даних ще не зібрано із жодного комплексу [13].

Упродовж 2014 р. в Україні вперше було проведено *відкритий конкурс підручників для 4 класу*, у тому числі з літературного читання. Він засвідчив велику активність авторів (подано 17 рукописів). В оцінюванні рукописів брали участь експерти-вчені, методисти і вчителі з різних регіонів. Остаточний вибір здійснювали вчителі початкових класів з різних областей. Незважаючи на демократичність цих процедур, конкурсу у повному розумінні цього поняття не відбулося, адже всі рукописи, незалежно від кількості виборів шкіл, одержали право на використання.

Методичну рефлексію якості рукописів підручників у контексті реалізації вимог програми з цього предмета здійснено В. О. Мартиненко [15]. Проведений аналіз засвідчив необхідність широкого обговорення критеріїв оцінювання рукописів, доцільність ознайомлення вчителів із методиками цієї роботи. Для рукописів підручників, які здобули позитивну оцінку експертів і помітну перевагу у виборі їх учителями, перевагою є впровадження особистісно діяльнісного, компетентнісного, культурологічного підходів, спрямованість на розвиток і виховання дитини на загальнолюдських і національних цінностях. У змісті таких підручників, окрім класичних, є чимало творів сучасних авторів із близькою для дітей цього віку тематикою, українознавчим змістом; поєднано різні форми навчальної співпраці, стимулювання дітей до самостійної роботи з текстом, збільшено й урізноманітнено завдання для розвитку уяви, творчості на основі прочитаного, життєвих спостережень учнів та ін.

Вибір підручників педагогами стає реальністю сучасної школи. У цьому процесі необхідно всебічно аналізувати і порівнювати рукописи за певними критеріями, що є досить складною справою. Наш досвід у галузі підручникотворення дає підстави запропонувати дидактико-методичні орієнтири щодо аналізу рукописів підручників з літературного читання.

**Дидактико-методичні орієнтири щодо аналізу підручників з літературного читання**

Навчальний предмет “Літературне читання” є багатофункціональним. Його основна мета – створити достатні можливості для розвитку дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування предметної компетентності й тих ключових, які безпосередньо пов’язані з його функціями. Підручник має також створити належне підґрунтя для вивчення учнями української літератури в основній школі.

Завдання предмета, визначені у Державному стандарті та навчальній програмі, конкретизують його мету і є орієнтирами щодо конструювання змісту, структури, розроблення методичного апарату, дизайну книги.

#### **Концептуальні засади конструювання підручників**

- Сучасне підручникотворення ґрунтується на особистісно зорієнтованій парадигмі шкільної освіти, яка передбачає пріоритетність розвитку особистості учнів засобами активного читання і спілкування з найкращою літературою для дітей.
- У підручниках має втілюватись універсальна місія предмета, який тією чи іншою мірою інтегрує у своєму змісті та методиці розвивальний і виховний елементи різних галузей знань (рідної мови, літератури, мистецтва, українознавства, краєзнавства, бібліотекознавства) з метою якнайповнішої реалізації всіх завдань програми і функцій навчальної книги.
- Підручники з літературного читання мають створювати методичну лінійку для 2–4 класів. Це передбачає єдність їх методологічних і дидактико-методичних засад, що забезпечують наступність і перспективність навчальних книг, внутрішню цілісність кожної з них. Сучасний підручник з літературного читання багатofункціональний. У ньому мають взаємопов’язано реалізуватись інформаційна, мотиваційна, розвивальна, виховна, контролювальна і технологічна функції.
- Системний підхід зобов’язує авторів передбачити базову роль підручника у навчальному комплексі й оптимально розподілити змістове та методичне навантаження між його складниками.
- Компетентнісний підхід зумовлює необхідність введення у підручник спеціальної системи завдань, яка охоплює всі структурні елементи читацької компетентності (знання, способи діяльності, досвід, емоційно-ціннісне ставлення) і передбачає індивідуальну участь учнів у контролі й оцінюванні своїх навчальних досягнень.
- Технологічний підхід передбачає втілення у підручнику принципу управління вчителем читацькою діяльністю учнів з урахуванням мети опрацювання творів різних жанрів і взаємодії організаційних форм навчання (робота учнів у парі, групі, колективі).

- Міжпредметні зв'язки у підручнику мають бути реалізовані на мотиваційному, змістовому, процесуальному рівнях.

#### **Аналіз відповідності програмі кола читання**

1. Принципи, за якими сформовано коло читання, їх відповідність програмі.

2. Методична доцільність, з огляду на програму для даного класу, співвідношення у підручнику творів за напрямками:

- український фольклор;
- література ХІХ початку ХХ століття;
- українська дитяча література ХХ століття (радянський період);
- українська дитяча література, видана в Україні за період Незалежності;
- українська література письменників діаспори;
- перекладна література письменників зарубіжних країн.

3. Збереження тематичної та жанрової різноманітності творів; їх доступність, виховний, інформаційний, розвивальний потенціал.

4. Якість і обсяг текстів підручника: основних, додаткових, довідкових.

5. Умотивованість вибору авторів творів.

#### **Процесуальний компонент підручника**

1. Формування у учнів досвіду самостійної роботи з підручником.

Наявність у методичному апараті системи завдань, які спрямовані на розвиток у дітей технічної та смислової якостей читання (їх відповідність вимогам даного класу, різноманітність, частотність).

2. Коло і спосіб введення елементарних літературознавчих понять; прийоми, що сприяють їх засвоєнню учнями (тема, жанрові особливості творів, засоби художньої виразності, зв'язок між автором і темою, характеристика дійових осіб тощо).

3. Формування у учнів умінь працювати з текстами різних жанрів: смисловий, структурний, художній аналіз твору; уміння ставити запитання, складати план; користуватися загальнонавчальними уміннями.

4. Потенціал підручника у формуванні комунікативної, інформаційної та загальнокультурної компетентностей.

5. Потенціал підручника у розвитку літературних творчих здібностей учнів.

6. Відображення у методичному апараті підручників системи завдань для залучення учнів до самоконтролю, самоперевірки, формування рефлексивних суджень.

**Апарат орієнтування в змісті підручника** (умовні позначення, супровідні тексти, символи, звернення до читачів тощо).

**Реалізація ілюстративної функції:** 1) образотворча різноманітність і водночас цілісність оформлення підручника; доступність, реалістичність або умовність образів; наближення до життя сучасної дитини; виховний потенціал; гендерний підхід; 2) доцільність поєднання у структурі книги *текстової та ілюстративної частини (динамічність, обсяг, методичний супровід)*.

**Потенціал підручника для підготовки учнів до вивчення української літератури в основній школі ( 4 клас).**

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Упродовж зазначеного періоду в галузі підручникотворення з предмета читання (літературне читання), який належить до багатофункціональних за своїм внеском у навчання, розвиток і виховання учнів, відбувалися неперервні, часом суперечливі зміни. Вони зумовлені напрацюванням нової законодавчої бази, оновленням цілей і змісту початкової освіти, предмета читання зокрема, рухом шкільництва від уніфікованої радянської школи до національної. У підручникотворенні відображення цих змін ми визначаємо за чотирма етапами розвитку.

З прийняттям нового базового закону “Про освіту” у підручникотворенні відбуватимуться суттєві зміни адже очікується перехід до 12-річної школи. Перспективою удосконалення підручників з літературного читання вважаємо посилення їх технологічності, реалізацію внутрішньопредметних і міжпредметних зв’язків; оптимізацію навчального навантаження в контексті застосування навчального комплекту та ін. Необхідним є відображення у методичному апараті підручників завдань для залучення учнів до формульовального оцінювання та рефлексивних суджень.

## **Література**

1. Савченко О. Я. У пошуках нової концепції школи першого ступеня навчання / О. Я. Савченко // Почат. школа. – 1990. – № 1. – С. 2–7.
2. Джежелей О. Досвід розробки авторської програми / О. Джежелей // Почат. школа. – 1999. – № 6. – С. 54–57.
3. Там само с. 54
4. Жовнір-Коструба С. Авторська програма “Читання і розвиток мовлення” / С. Жовнір-Коструба, Н. Жовнір-Івасько, О. Жовнір // Почат. школа. – 1998. – №9. – С. 50–53.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Навчальна програма для 1–4 класів. Книга для вчителя : довідково-методичне видання. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 133–177.
6. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі // Українська мова та література. – 2002. – № 11. – С. 1–11 (Початкова ланка освіти. – С. 6–8).

7. Савченко О. Я. Новий етап розвитку 4-річної початкової освіти / О. Я. Савченко // Почат. школа. – 2001. – № 1. – С. 6–10.
8. Науменко В. О. Програма з читання / В. О. Науменко // Почат. школа. – 2003. – № 7. – С. 24. – (№ 8. – С. 40–44).
9. Про новий навчально-методичний комплект з читання для 2 класу // Почат. школа. – 2003. – № 6. – С. 23–28.
10. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підручник для магістрантів та студентів педф-тів / Я. П. Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція “Наш час”, 2006. – 368 с.
11. Богданець-Білоskalенко Н. І. Проблема формування особистості у змісту підручників з читання для початкової школи (50-ті роки ХІХ ст. – 50-ті роки ХХ ст.). – К. : НВФ Славутич-Дельфін, 2014. – 152 с.
12. Мовчун А. І. Запрошуємо у світ літературних термінів / А. І. Мовчун // Почат. школа. – 2003. – № 5, 6, 10, 12. – (2004. – № 1, 4).
13. Мовчун А. У світі етимології: вивчаємо походження слів української мови / А. Мовчун, Л. Мовчун. – К. : Наш час, 2006. – 202 с.
14. Кодлюк Я. П. Сто двадцять розповідей про письменників: довідник для вчителя початкових класів / Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова. – К. : Наш час, 2006. – 203 с.
15. Кодлюк Я. П. Технологія аналізу підручників для початкової школи / Я. П. Кодлюк // Почат. школа. – 2014. – № 4. – С. 8–10.
16. Мартиненко В. О. Реалізація програмових вимог з літературного читання у змісті оригінал-макетів конкурсних підручників (4 клас): погляд експерта / В. О. Мартиненко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Пед. думка, 2015. – Вип. 15. – С. 345–357.

## References

1. Savchenko O. Ya. U poshukakh novoi kontseptsii shkoly pershoho stupenia navchannia / O. Ya. Savchenko // Pochat. shkola. – 1990. – № 1. – S. 2–7.
2. Dzhzhhelei O. Dosvid rozrobky avtorskoi prohramy / O. Dzhzhhelei // Pochat. shkola. – 1999. – # 6. – S. 54–57.
3. Tam samo s. 54
4. Zhovnir-Kostruba S. Avtorska prohrama “Chytannia i rozvytok movlennia” / S. Zhovnir-Kostruba, N. Zhovnir-Ivato, O. Zhovnir // Pochat. shkola. – 1998. – №9. – S. 50–53.
5. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity. Navchalna prohrama dlia 1–4 klasiv. Knyha dlia vchytelia : dovidkovo-metodychne vydannia. – Kh. : TORSINH PLLuS, 2006. – S. 133–177.
6. Kontseptsiiia literaturnoi osvity v 12-richnii zahalnoosvitnii shkoli // Ukrainaska mova ta literatura. – 2002. – № 11. – S. 1–11 (Pochatkova lanka osvity. – S. 6–8).
7. Savchenko O. Ya. Novyi etap rozvytku 4-richnoi pochatkovoї osvity / O. Ya. Savchenko // Pochat. shkola. – 2001. – № 1. – S. 6–10.
8. Naumenko V. O. Prohrama z chytannia / V. O. Naumenko // Pochat. shkola. – 2003. – № 7. – S. 24. – (# 8. – S. 40–44).

9. Pro novyi navchalno-metodychnyi komplet z chytannia dlia 2 klasu // Pochat. shkola. – 2003. – № 6. – S. 23–28.
10. Kodliuk Ya. P. Teoriia i praktyka pidruchnykotvorennia v pochatkovii osviti : pidruchnyk dlia mahistrantiv ta studentiv pedf-tiv / Ya. P. Kodliuk. – K. : Informatsiino-analitychna ahentsiia “Nash chas”, 2006. – 368 s.
11. Bohdanets-Biloskalenko N. I. Problema formuvannia osobystosti u zmistu pidruchnykiv z chytannia dlia pochatkovoï shkoly (50-ti roky KhKh st. – 50-ti roky KhKh st.). – K. : NVF Slavutych-Delfin, 2014. – 152 s.
12. Movchun A. I. Zaproshuiemo u svit literaturnykh terminiv / A. I. Movchun // Pochat. shkola. – 2003. – №№ 5, 6, 10, 12. – (2004. – № 1, 4).
13. Movchun A. U sviti etymolohii: vyvchaiemo pokhodzhennia sliv ukrainskoi movy / A. Movchun, L. Movchun. – K. : Nash chas, 2006. – 202 s.
14. Kodliuk Ya. P. Sto dvadtsiat rozpovidei pro pysmennykiv: dovidnyk dlia vchytelia pochatkovykh klasiv / Ya. P. Kodliuk, H. S. Odyntsova. – K. : Nash chas, 2006. – 203 s.
15. Kodliuk Ya. P. Tekhnolohiia analizu pidruchnykiv dlia pochatkovoï shkoly / Ya. P. Kodliuk // Pochat. shkola. – 2014. – № 4. – S. 8–10.
16. Martynenko V. O. Realizatsiia prohramovykh vymoh z literaturnoho chytannia u zmisti oryhinal-maketiv konkursnykh pidruchnykiv (4 klas): pohliad eksperta / V. O. Martynenko // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr. – K. : Ped. dumka, 2015. – Vyp. 15. – S. 345–357.

*Савченко А. Я.*

### **ПРОЦЕСС СОЗДАНИЯ УЧЕБНИКОВ ПО ЧТЕНИЮ (ЛИТЕРАТУРНОМУ ЧТЕНИЮ) В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА УКРАИНЫ**

За годы государственной независимости в процессе создания учебников по чтению (с 2001 г. – литературное чтение) происходили непрерывные изменения, которые определялись принятием новых законодательных и нормативных документов, потребностями обновления методической науки и школьной практики. В соответствии с этим в процессе создания учебников по чтению выделены четыре этапа. Первый (1990–1996 гг.) характеризовался обновлением действующих учебников и программ, появлением авторских программ и учебников-хрестоматий. На втором этапе (1997–2001 гг.) в связи с принятием первого Государственного стандарта общего среднего образования (1997 г.), закона “О общем среднем образовании” (1999 г.) и “Концепции общего среднего образования” (12-летняя школа, 2001 г.) для 4-летней начальной школы созданы новые программы и учебники по чтению (два варианта).

Третий этап (2001–2010 гг.) характеризуется интенсивным созданием научного обеспечения методики преподавания чтения; внедрением новых программ, учебников и учебных пособий по этому предмету. Четвертый этап (2011–2015 гг.) характерен развитием теории учебника в украинской педагогической науке. В 2014 г. в Украине впервые проведен открытый

конкурс учебников для 4 класса; подано 17 рукописей по литературному чтению, несмотря на разные оценки экспертов, все были рекомендованы для использования в школе.

В статье изложены дидактико-методические ориентиры анализа рукописей учебников по литературному чтению.

**Ключевые слова:** литературное чтение; этапы создания учебников; дидактико-методические ориентиры анализа учебников.

*Savchenko O.*

### **THE PROCESS OF CREATING READING (LITERARY READING) TEXTBOOKS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE SOVEREIGNTY OF UKRAINE**

During the period of independence, in the process of creating textbooks for reading (since 2001, literary reading) there is a continuous change, which was determined by the adoption of the new laws and regulations, the necessity to upgrade the requirements, methodology and school practice. Correspondingly, in the process of creating reading textbooks, four stages were found out: the first stage (1990–1996) was characterized by upgrading the existing textbooks and curriculum; appearance of the authorial programs and textbooks, anthologies; at the second stage (1997–2001), due to the adoption of the first State standard of the comprehensive secondary education (1997) and the Law “On Comprehensive Secondary Education” (1999), “The concept of the general secondary education” (12-year-old school) in 2001, for 4 years of primary schooling, new programs and textbooks in reading (two options) were provided.

The third stage (2001–2010) is characterized by an intense provision of the scientific support in teaching reading; the introduction of new programs, textbooks and manuals on the subject. The fourth stage (2011–2015) is featured by the development of the theory of the textbook in Ukrainian pedagogical science. In 2014, Ukraine held the first open competition of textbooks for the 4th grade, submitted 17 manuscripts of literary reading; in spite of the different estimates of experts, all of them have been recommended for the use in school.

The article represents the didactic and methodological guidelines for conducting an analysis on textbook manuscripts in literary reading.

**Key words:** literary reading; stages of creating textbooks; didactic-methodological guidelines for conducting an analysis on textbooks.